

**VOYAGA YETMAGAN O‘SMIRLAR XULQ-ATVORINI SHAKLLANTIRISHGA
QARATILGAN FAOLIYATNING PSIXOLOGIK MOHIYATI**

Shirinqulov Dostonjon

*Qo‘shrabot tumani IIB JXX HPB Voyaga yetmaganlar va yoshlar bilan ishlash
guruhi inspektor psixologi leytenant*

Mustaqillikning ilk yillaridan davlatimiz rahbariyati o‘smir yoshlarning har tomonlama yetuk, sog‘lom va kamol toptirishga e‘tiborini qaratdi. Shu o‘rinda xuquq-targ‘ibot organlari o‘smir yoshlar o‘rtasida jinoyatchilikka qarshi kurashish emas, balki jinoyatchilikning oldini olish, profilaktik chora-tadbirlar ko‘rishga e‘tibor qaratdilar. Bunday dolzarb muammoni hal qilishda respublikamiz psixologlari ham bir qator amaliy ishlarni amalga oshirib kelmoqdalar. Biz ham o‘z tadqiqotimizda voyaga yetmagan o‘smirlarning xulq-atvorini shakllantirishning psixologik jihatlarini o‘rganishni maqsad qilib qo‘ygan ekanmiz, bunda biz o‘smirlar tarbiyasidagi salbiy og‘ishga olib keluvchi omillar va ushbu omillarga nisbatan ularning ijobiy hamda salbiy javoblarini o‘rganamiz. Chunki inson umri o‘rganilgan sari, undagi ko‘pgina yangidan-yangi ma‘lumotlar aniqlanaveradi. Shu sabab o‘smirlardagi o‘zgaruvchanlik xususiyati psixologlar oldidagi asosiy muammolardan biri bo‘lib kelmoqda.

Mustaqillikning ilk kunlaridanoq davlatimiz rahbarining tashabbusi va bevosita rahnamoligida voyaga yetmaganlar va yoshlar tarbiyasi, ularning ma‘naviyatini yuksaltirish borasidagi islohotlarni tizimli, bosqichma-bosqich amalga oshirish strategiyasi belgilab olindi. Mazkur islohotlarning asosiy maqsadi voyaga yetmaganlar va yoshlarni kamol toptirish, iqtidorini to‘la-to‘kis ro‘yobga chiqarish uchun ijtimoiy, iqtisodiy, xuquqiy, tashkiliy jihatdan shart-sharoit yaratish hamda ularni kafolatlashdan iborat.

Bugungi kunda mamlakatimizda 18 yoshgacha bo‘lgan yoshlar aholining taxminan 40 foizini tashkil etadi. Shuni alohida ta‘kidlash joizki, bu yoshda insonning ongi, axloqi, ma‘naviy qiyofasi shakllanadi. Shu bois mamlakatimizda bunday yoshlarga e‘tibor kuchaytirilgan.

Voyaga yetmagan o‘smirlar xulq-atvorini shakllantirishning psixologik jihatlarini o‘rganish borasida respublikamiz psixologlari tomonidan ham bir qator ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirilgan. Jumladan, M.Davletshin, E.G‘oziev, M.Vohidov, V.Karimova, N.Safoev, F.Haydarov, Sh.Do‘stmuhamedova, L.Nazirova, N.Komilova kabi olimlar tomonidan o‘smir psixologiyasi, voyaga yetmaganlar psixologiyasi, o‘smirlar xulq-atvorining o‘ziga xosligi, o‘smirlardagi og‘ishishlar, tarbiyasi og‘ir o‘smirlar, voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi, o‘smirlar xulq-atvorini o‘zgarishiga ta‘sir etuvchi omillar kabi masalalar o‘rganilgan.

O‘smirlik davrini inqirozli davrga aylantirib qo‘yadigan sabablar juda ko‘p (bolalarning jinsiy etilishi, ularda kattalik hissining paydo bo‘lishi va rivojlanishi,

mustaqillikka boʻlgan ehtiyojning kuchayishi va h.k.). bunday sabablarning tahliliga bagʻishlab qator maqolalar, risolalar yozish mumkin. Biroq farzandining —tilini topa olmayotgan, u bilan psixologik aloqa oʻrnatishga qiynalayotgan har birorta-onani farzandidagi oʻzgarishlarning sabablaridan koʻra shunday vaziyatlarda qanday yoʻl tutishi kerakligi, nima qilish mumkinligi koʻproq qiziqtiradi. Shu tufayli ushbu boʻlimda asosiy urgʻu oʻsmir yoshdagi bolalar va ota-onalar oʻrtasidagi psixologik aloqani, muloqotni yaxshilash uchun nimalarqilish maqsadga muvofiqligiga qaratildi. Ushbu bandda farzand tarbiyasida qoʻl keladigan tayyor —retseptlar yoʻq, unda barcha vaziyatlarga birdek mos keluvchi tavsiyalar ham uchramaydi. Ota-onalarga farzandi bilan qanday muloqot qilishni oʻrgatish niyati ham koʻzlanmaydi. Zero, har bir oilada bu borada oʻziga xos tajriba, anʻana va qoidalar borligi hech kimda shubha uygʻotmaydi. Demak, bundan koʻzlangan bosh maqsad – mutaxassislarning amaliy tavsiyalarini (koʻrsatmalarini emas, aynan tavsiyalarini) oʻquvchiga yetkazish, uni jonli mushohada va mulohazaga undashdir.

Avvalo, shunga eʼtibor qaratish kerakki, oʻsmirlik yoshida ota-onaning bola koʻz oʻngidagi mavqei bir muncha pasayadi. Maktabgacha yosh davrida, kichik maktab yoshida ota-onasini eng kuchli, aqlli va chiroyli, deb hisoblaydigan bolalar oʻsmirlik yoshiga yetib, aslida ularning ota-onalarida ham talay kamchiliklar borligini payqay boshlashadi. Umuman, bu davrda tengdoshlar mavqei oshib, kattalarga nisbatan tanqidchan munosabat kuchayadi.

Mamlakatimizda voyaga yetmagan yoshlar muammosiga u yoki bu darajada aloqador boʻlmagan birorta tashkilot yoki shaxsning oʻzi yoʻq. Biroq bu tashkilotlar va shaxslarning voyaga yetmaganlarni barkamol avlod etib tarbiyalashda oʻz oʻrni, ahamiyati, oʻziga xos taʼsiri bor. Aytaylik, birorta bekorchi, huquqbuzar yoki diniy aqidaparast oʻz manfaatlarini yoʻlida voyaga yetmagan yoshlar xizmatidan, foydalansa, hatto jinoyatga undasa, bu ham ularga taʼsirning bir, qoʻrinishi, afsuski, salbiy namoyon boʻlishidir?! Bizning fikrimizcha, voyaga yetmaganlar qarovsizligi va huquqbuzarliklarining oldini olishning eng samarali yoʻli mahalla, oila va maktabning mustaqkam hamkorligini taʼminlashdan iboratdir.

Xulosa oʻrnida shuni aytish mumkinki voyaga yetmaganlar oʻrtasida nizolarni hal yetishni hamda jinoyatchilikni sodir etmaslikni ularga oʻrgatish kerak. Voyaga yetmaganlar oʻrtasida nizoli vaziyatlar har doim paydo boʻladi, faqat uni ijobiy hal etilgan yondashishni bilishimiz kerak. Chunki ular oʻsmir yoshidagi oʻquvchilar boʻlib, oʻtish davrini ogʻir damlarini boshdan oʻtkazayotgan davrdir. Milliy anʻanalarimizga, maqollarga asosan: Kattani hurmat qil, kichikni izzat, Odobli bola elga manzur, Ustoz otangdek ulugʻ, Har qilsang hurmat koʻrasan, Oltin olma duo ol, duo oltin emasmi kabi ibratli soʻzlarga suyangan holda nizolarni hal etishni, baʼzan yon berishni oʻrganishni farzand goʻdakligidan oila dargohida oʻrgatish lozim. Qush uyasida koʻrganini qiladi deganlaridek ibratli oilaning farzandlari ham ibratli boʻlishi kerak. Odob-axloq masalalari, shuningdek, urf-odatlarimiz, milliy anʻanalarimiz, qadryatlarimiz, buyuk

ajdodlarimizning pand-nasihatlari, noyob asarlariga amal qilsak, voyaga yetmaganlar oʻrtasida salbiy xulq-atvor koʻrinishlari kuzatilmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Oʻzbekiston Respublikasining —Taʼlim toʻgʻrisidagi qonuni (1997 yil 29 avgustda qabul qilingan). Barkamol avlod – Oʻzbekiston taraqqiyotining poydevori. – Toshkent: Oʻzbekiston. 1997.
2. Oʻzbekiston Respublikasining —Kadrlar tayyorlash milliy dasturil Barkamol avlod – Oʻzbekiston taraqqiyotining poydevori. –Toshkent: Sharq nashriyot-matbaa konserni. 1997.
3. Abdurasulov R. Psixologning kundalik kitobi. Jizzax – 2005
4. Ansupov A. Ya., Shipilov A.I. Konfliktologiya, M.: —Izd-vol 1999
5. Vorobjeykin I.E., Kibanov A.Ya., Zaxarov D.K. Konfliktologiya, Uchebnik dlya vuzov. M.: —Izd-vol 2004.
6. Vozrastnaya psixologiya: ot molodosti do starosti: Uchebnoe posobiedlya studentov i prepodavateley ucheb.zaved /M.V Gamezo, V.S Gerasimova, G.G Gorelova, L.I Orlova.M.,1999.
7. Gromova O. N. Konfliktologiya. M.: —Izd-vol 1993.
8. Gʻoziev E.F. —Psixologiya. Toshkent 1994.